

WPLYW PROCESÓW REWOLUCYJNYCH W ROSJI NA UMCNIENIE RUCHU NIEPODLEGŁOŚCIOWEGO W WIELKOPOLSCIE

Bezpośredni wpływ Rewolucji Październikowej w Rosji na społeczeństwo Wielkopolski jest trudny do ustalenia. Znajdując się na głębokim zapleczu frontu niemieckiego, w ramach dobrze zorganizowanego i silnego jeszcze państwa niemieckiego społeczeństwo to było w zasadzie izolowane od wydarzeń w Rosji. Brak wielkiego przemysłu i proletariatu przemysłowego hamował rozwój ruchów rewolucyjnych¹. Działające na terenie Wielkopolski socjalistyczne partie robotnicze (SPD i PPS zaboru pruskiego) były słabe liczebnie i nie posiadały poważniejszych wpływów politycznych². Nie posiadały one również swoich organów prasowych, co pozbawiało je możliwości propagandowego oddziaływania na społeczeństwo. Wychodzące w Poznaniu i innych miastach Wielkopolski liczne dzienniki i periodyki związane były całkowicie z klasami posiadającymi i stanowiły ich tuby propagandowe.

Prasa polska dzieliła się w zasadzie na dwa obozy. Część jej była bezpośrednio związana z proniemiecko nastawionymi kołami aktywistycznymi (Drużki-Lubecki, ks. F. Radziwiłł, F. Morawski, F. Kwilecki). Obóz ten popierał politykę mocarstw centralnych i zdecydowanie zwalczał wszelkie tendencje radykalne i ruchy rewolucyjne³. Większość pism polskich była jednak związana z antyniemiecką orientacją obozu narodowodemokratycznego (endecja), który — zwalczając Niemcy na forum międzynarodowym i stawiając generalnie na zwycięstwo Ententy — wzywał społeczeństwo polskie do zachowania wobec zaborcy niemieckiego postawy wyczekującej i biernej. Kierunek ten odrzucał radykalne dążenia, zalecał rozwagę i spokój⁴.

Prasa niemiecka związana była również z klasami posiadającymi i w za-

¹ W. Jakóbczyk, *Studia nad dziejami Wielkopolski*. T. III: 1890—1914. Poznań 1967; S. Kubiak, *Rozwój i rozmieszczenie przemysłu oraz klasy robotniczej w Wielkopolsce w drugiej połowie XIX w.* Zeszyty Naukowe UAM, Historia, nr 4/1959.

² B. Danilczuk, *Działalność SPD i PPS zaboru pruskiego w Poznańskim w latach 1891—1914*. Toruń 1962; T. Filipiak, *Dzieje związków zawodowych w Wielkopolsce do roku 1919*. Poznań 1965.

³ J. Holzer, J. Molenda, *Polska w pierwszej wojnie światowej*. Warszawa 1963; M. Kukiel, *Dzieje Polski porozbiorowej 1795—1921*. Londyn.

⁴ M. Seyda, *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty*, t. I—II, Poznań 1927—1931; J. Marczewski, *Narodowa Demokracja w Poznańskim, 1900—1914*. Warszawa 1967.

sadzie służyła interesom antypolsko i antyrewolucyjnie nastawionych niemieckich kół nacjonalistycznych⁵.

W warunkach panujących na obszarze Poznańskiego procesy radykalne i rewolucyjne wyrazić się mogły przede wszystkim w walce o charakterze narodowym. Wprawdzie w Wielkopolsce podział narodowy nie pokrywał się tak ściśle z podziałem klasowym jak na G. Śląsku, gdzie polski robotnik i chłop występował w zasadzie przeciw niemieckiemu fabrykantowi, obszarnikowi i urzędnikowi⁶, to jednak i tutaj długotrwały proces germanizacji doprowadził do gospodarczego umocnienia żywiołu niemieckiego. Brak wielkich zakładów przemysłowych powodował, że antagonizm o charakterze społecznym kształtował się głównie na wsi (duża liczba robotników rolnych). Natomiast w licznych na terenie tego regionu miastach i miasteczkach dominowało patriotycznie nastawione i związane z obozem narodowym drobnomieszczaństwo polskie⁷.

Drobnomieszczaństwo to odegrało poważną rolę w kultywowaniu tradycji narodowej i umacnianiu patriotyzmu. Dalekie było ono jednak od ducha rewolucyjnego. Mimo iż tajne grupy o charakterze niepodległościowym powstawały w Wielkopolsce już przed I wojną światową, to jednak właściwy rozwój tego ruchu nastąpił dopiero w 1917 r. Już zapowiedź utworzenia przez cesarza Niemiec i Austro-Węgier okrojonego Królestwa Polskiego, bez względu na wszystkie niekonsekwencje i zastrzeżenia⁸, odbiła się głośnym echem w społeczeństwie polskim. Akt ten wynikający niewątpliwie z faktu, iż państwa centralne znalazły się w trudnej sytuacji, w pewnym sensie świadczył o ich słabości. W ten sposób był on też interpretowany przez społeczeństwo polskie zaboru pruskiego.

Dyskusja na temat aktu 5 listopada 1916 r. prowadziła do umocnienia tendencji niepodległościowych i do radykalizowania się społeczeństwa polskiego. Przejawy te obserwujemy zarówno w sejmie pruskim i parlamencie Rzeszy, gdzie przedstawiciele ludności polskiej nie poczuli się do obowiązku wdzięczności wobec „wspaniałomyślności” cesarza, lecz po raz pierwszy do-

⁵ F. H. Gentzen, *Hakata w latach 1914—1939*. W: *Dzieje Hakaty*. Praca zbiorowa pod red. J. Pajewskiego. Poznań 1966; M. Laubert, *Deutsch oder Slawisch. Kämpfe und Leiden des Ostdeutschtums*. Berlin 1928, s. 76 i n.

⁶ Zob. H. Zieliński, *Położenie i walka górnośląskiego proletariatu w latach 1918—1922*. Warszawa 1957. T. Hawranek, *Ruch komunistyczny na Górnym Śląsku w latach 1918—1921*. Warszawa 1966.

⁷ L. Trzeciakowski, *Walka o polskość miast Poznańskiego na przełomie XIX i XX wieku*. Poznań 1964; *Polityczna działalność rzemiosła wielkopolskiego w okresie zaborów (1793—1918)*. Praca zbiorowa pod redakcją Z. Grota. Poznań 1963.

⁸ L. Grosfeld, *Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach 1914—1918*. Warszawa 1962. I. Geiss, *Tzw. polski pas graniczny 1914—1918. Przyczynek do niemieckiej polityki wojennej w czasie I wojny światowej*. Warszawa 1964; J. Knebel, *Rząd pruski wobec sprawy polskiej w latach 1914—1918*. Poznań 1963.

bitnie przedstawili polityczne postulaty polskie, oraz wśród szerokich mas ludności, która demonstrowała swoje stanowisko publicznie⁹. Nowy bodziec uzyskał ten ruch poprzez wiadomości o wydarzeniach rewolucyjnych w Rosji. Dnia 14 marca (27 II) 1917 r. w Rosji obalono carat, a władzę przejęły koła burżuazyjne, które utworzyły Rząd Tymczasowy. W tym samym dniu siły rewolucyjne powołały do życia Radę Delegatów Robotniczych i Żołnierskich. Wkrótce system rad rozszerzył się na cały kraj. Siły rewolucyjne w Rosji żądały natychmiastowego przerwania wojny i zawarcia sprawiedliwego pokoju, uwolnienia podbitych narodów na podstawie zasady uznającej prawo narodów do samookreślenia oraz reform społecznych. Pod wpływem tych sił Rząd Tymczasowy w dniu 30 (17) marca ogłosił proklamację, w której potępiał rozbiory Polski i przyznawał narodowi polskiemu prawo do „stanowienia według własnej woli o swoim losie”. Proklamacja ta szła dużo dalej od aktu cesarza z 5 XI 1916 r. Zapowiadała bowiem odbudowę Polski ze wszystkich trzech zaborów na ziemiach „zaludnionych w większości przez naród polski”, przy czym ustrój przyszłego państwa miał określać nie obcy monarcha, lecz sam naród polski poprzez konstytuante wybraną w głosowaniu powszechnym¹⁰.

Odezwa ta dotyczyła więc bezpośrednio również ludności polskiej zaboru pruskiego. Przyjęta została też bardzo gorąco przez ludność Wielkopolski. Pisały o niej polskie pisma związane z obozem narodowodemokratycznym. Oslabiała ona i tak już słaby obóz zwolenników orientacji proniemieckiej (aktywiści)¹¹. Kulturowane od dziesiątków lat marzenia o obaleniu pruskiej przemocy zaczęły w tych warunkach nabierać cech bardziej realnych.

Pod wpływem wiadomości napływających z Rosji w Wielkopolsce nastąpiło ożywienie ruchu konspiracyjnego.

W listopadzie 1917 r. w Rosji obalono burżuazyjny Rząd Tymczasowy. Władzę przejęły masy pracujące kierowane przez partię bolszewików. II Zjazd Rad w dniu 8 listopada uchwalił słynny dekret o pokoju¹², a Rada Komisarzy Ludowych w dniu 16 listopada wydała Deklarację Praw Narodów Rosji. Dokumenty te przyjęte zostały gorąco przez społeczeństwo polskie. Świadczyły one o tym, że rewolucja rosyjska na plan pierwszy wysuwa problem

⁹ M. Seyda, *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty*. T. I. Poznań—Warszawa—Wilno—Lublin 1927, ss. 380—383 (tekst przemówienia M. Seydy na posiedzeniu Komisji Głównej Parlamentu Rzeszy zob. ss. 572—573). Mówca stwierdził m. in.: „Nie potrzeba dowodzić, że [...] nie jest to w ogóle żadne rozwiązanie sprawy polskiej w jej całokształcie. Stąd płynie świadomość, że ogłoszono proklamację nie w interesie narodu polskiego, lecz w interesie państw centralnych, nie celem wyzwolenia narodu polskiego spod rosyjskiej przemocy, lecz dla rozszerzenia zakresu niemieckich wpływów i niemieckiego panowania”.

¹⁰ M. Seyda, *Polska na przełomie dziejów...* T. I, ss. 617—618.

¹¹ O wpływie Proklamacji Rządu Tymczasowego na rozwój kwestii polskiej zob.: *Materiały archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich*. Pod redakcją N. Gąsiorowskiej. T. I, Warszawa 1957, dok. nr 48, ss. 104—107.

¹² S. J. Wygodskij, *Leninskij dekret o mirie*. Leningrad 1958.

pokoju bez aneksji i kontrybucji oraz równość narodów. Ostateczny upadek wpływów orientacji proniemieckiej w społeczeństwie polskim nastąpił jednak dopiero na przełomie lat 1917/1918. Państwa centralne, wbrew propozycjom rządu radzieckiego, nie dopuścili przedstawiciele narodu polskiego do rokowań pokojowych w Brześciu, nie zgodziły się też na ewakuowanie okupowanych przez siebie obszarów polskich. Później część polskich ziem (Chełmszczyzna) przekazały nacjonalistom ukraińskim¹³.

Przez ziemie polskie przeszła ostra fala protestów antyniemieckich. Na tym tle głosy polskiej opinii publicznej coraz częściej zwracały się ku siłom rewolucyjnym, które występowały konsekwentnie z hasłami samookreślenia.

Konferencja Grup SDKPiL w Rosji w dniu 28 (15) I 1918 r. uchwaliła specjalne tezy w kwestii polskiej, w których m. in. stwierdzono:

„SDKPiL uznając się za przedstawiciela mas robotniczych Królestwa i potwierdzając, że dążenia proletariatu Galicji i Poznańskiego są identyczne z celami i dążeniami całego proletariatu polskiego decyzję w kwestii samookreślenia Galicji i Poznańskiego pozostawia proletariatu i masom pracującym tych obszarów”¹⁴.

SDKPiL postanowiła wysłać swych przedstawicieli na konferencję pokojową w Brześciu. Na delegatów wybrano Stanisława Bobińskiego i Karola Radka. Wyjechali oni do Brześcia w składzie delegacji rosyjskiej. 7 lutego (25 I) 1918 r. w Brześciu S. Bobiński zabrał głos i przedstawił opracowane przez SDKPiL postulaty polskich mas pracujących wobec rokowań pokojowych. Bobiński m. in. mówił:

„Oświadczamy, że masy pracujące tak w tzw. Królestwie, Galicji, Poznańskiem, jak i pruskiej części Górnego Śląska oraz setki tysięcy żołnierzy, ginących w okopach, głośno żądają: 1) likwidacji ucisku narodowego, 2) zniesienia rozbiorowych kordonów granicznych dzielących jeden kraj, 3) możliwości samodzielnego decydowania o drodze rozwoju własnego kraju”¹⁵.

Podkreślono, że niezbędnym warunkiem zrealizowania prawa do samookreślenia na ziemiach polskich jest usunięcie z nich wojsk okupacyjnych i narzuconych przez władze okupacyjne obcych instytucji.

Zignorowanie postulatów radziecko-polskich i przekazanie Chełmszczyzny w ręce nacjonalistów ukraińskich odbiło się głośnym echem w całej Polsce. W zaborze pruskim wzrosły nastroje radykalne i niepodległościowe. Mieszkańcy polscy tego zaboru nie chcieli być Prusakami polskiego pochodzenia¹⁶.

¹³ L. Grosfeld, *Polityka...*, op. cit.; J. Pajewski, „Mitteleuropa”. *Studia z dziejów imperiaizmu niemieckiego w dobie I wojny światowej*. Poznań 1959.

¹⁴ *Materiały archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich*. T. I, s. 533.

¹⁵ *Materiały archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich*. T. I, s. 850.

¹⁶ Przewodniczący delegacji niemieckiej gen. Hoffman w odpowiedzi na deklarację Bobińskiego w Brześciu oświadczył: „Protestuję przeciwko temu, aby p.p. Bobiński i Radek przypisywali sobie prawo przemawiania w imieniu członków armii niemieckiej. Muszę jak najenergiczniej wziąć w obronę od takich napaści wszystkich niemieckich żołnierzy polskiego pochodzenia, którzy na wszystkich teatrach

Ponieważ bolszewicy formalnie zawarli pokój z cesarskimi Niemcami, ludność polska wiązała coraz bardziej swe nadzieje niepodległościowe z koalicją antyniemiecką.

W dniach 8 i 9 kwietnia 1918 r. w Rzymie odbył się kongres przedstawicieli narodowości znajdujących się pod panowaniem Austro-Węgier. Reprezentant ludności polskiej stwierdzał m. in.:

„Brześć Litewski odsłonił plan niemiecki co do Polski w całej jego nagości. [...] Toteż w sprawie polskiej nie ma rozwiązania częściowego, nie ma rozwiązania kompromisowego: albo Polska będzie uratowana i będzie w takim razie z aliantami, albo też Polska będzie [...] zależna od Niemiec, a przede wszystkim od wszechwładzy pruskiej. Ostatniej tej alternatywie można zapobiec tylko w jeden sposób, a mianowicie przeciwstawiając planowi państw centralnych w kwestii polskiej program polski Ententy”¹⁷.

Nastroje takie ogarnęły ludność Polską zaboru pruskiego a także polską emigrację zarobkową w Niemczech. Konspiracyjna działalność niepodległościowa w Wielkopolsce podejmowana była już przed wybuchem I wojny światowej. Jednak miała ona wówczas zasięg ograniczony. Brały w niej udział nieliczne grupy idealistycznie usposobionej młodzieży. Istotnym przełom w rozwoju tej działalności przypadł na przełom lat 1917/1918. Wiele różnych grup spiskowych łączyło się ze sobą tworząc poważne ośrodki niepodległościowe. Jeden z konspiratorów wspomina:

„Wszyscy ci, którzy uważali nas za wariatów, tworzenie spisku za dziecinadę, w latach następnych 1917 i 1918 przyszli do nas, prosili o przyjęcie i mimo że byli wiekiem i doświadczeniem (od nas) starsi, prosili nas o rozkazy, by służyć Ojczyźnie”¹⁸.

Spiskowcy prowadzili agitację, wzywającą żołnierzy Polaków do dezertowania z armii niemieckiej, gromadzenia broni i amunicji oraz przygotowywania się do walki powstańczej¹⁹.

17 października 1917 r. spiskowcy przygotowali i przeprowadzili w Poznaniu obchody 100 rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki. Wbrew zakazom pruskiej policji miasto udekorowano polskimi flagami narodowymi i przeprowadzono demonstrację przed pomnikiem A. Mickiewicza przy ulicy św. Marcina. W wiecu przed pomnikiem brało udział kilka tysięcy osób, „śpiewano pieśni narodowe i rewolucyjne”. Demonstracja trwała kilka godzin i miała charakter bardzo radykalny²⁰. Świadczyła o gwałtownym wzroście uczuć narodowych i tendencji niepodległościowych. Polacy zaczęli masowo opuszczać szeregi armii niemieckiej i gromadzić broń celem przygotowania

wojny z honorem walczyli za swoją ojczyznę, tj. państwo niemieckie”. „Trybuna” (organ KW Grup SDKPiL w Rosji) z 17 II 1918.

¹⁷ M. Seyda, *Polska na przełomie dziejów...*, t. II, s. 616.

¹⁸ S. Nogaj, *Wspomnienia z walk o wolność narodową i społeczną w Poznaniu (1912—1918)*. Rękopis, Archiwum Referatu Historii Partii KW PZPR, s. 71.

¹⁹ Tamże, s. 74 i n.

²⁰ Tamże, ss. 124—134. Według Nogaja, w wiecu brało udział 15 tys. osób.

wania się do ewentualnej akcji zbrojnej. W 1918 r. w Wielkopolsce rozwinęła konspiracyjną działalność POW zaboru pruskiego²¹. W połowie 1918 r. grupy radykalnych spiskowców rozpoczęły przygotowania do walki zbrojnej, a przywódcy partii prawicowych rozwinęli ożywioną akcję w oparciu o tzw. projekt pokojowy Wilsona. Dążenia te godziły bezpośrednio w reakcyjną monarchię prusko-niemiecką i stanowiły jeden z ważnych elementów narastania ogólnego procesu rewolucyjnego w Niemczech. W tym sensie nawiązywały one do rewolucyjnych wystąpień lewicy niemieckiej z Grupą Spartakusa na czele²². W okresie tym w zasadzie już całe społeczeństwo polskie zajmowało postawę antyniemiecką i nastawiało się na oderwanie od Niemiec. W ruchu niepodległościowym występował jednak tzw. nurt legalistyczno-ugodowy reprezentowany przez polskie klasy posiadające i nurt radykalno-rewolucyjny związany z szerokimi masami ludowymi. F. Kasprzak w ten sposób charakteryzuje ten stan rzeczy:

„Gdy warstwa inteligencjo-posiadająca myślała o połączeniu byłego zaboru pruskiego z resztą Polski w drodze pokojowej w oparciu o 14 punktów Wilsona [...] młdzieź, robotnik i chłop myśleli realnie: wolną Polskę trzeba zdobyć z bronią w rękę, a nie wyczekiwać jej z łaski dyplomatycznych przetargów”²³.

Prezes regencji w Bydgoszczy, von Bülow, w sprawozdaniu okresowym, obejmującym przełom lat 1917/1918, stwierdzał również, że Polacy masowo uchylają się od płacenia pożyczek wojennych, sabotują zarządzenia władz i umacniają swe pozycje ekonomiczne.

„Świadomość narodowa Polaków — czytamy w sprawozdaniu — gwałtownie wzrosła i we wszystkich miejscowościach jest demonstrowana, utworzenie Królestwa Polskiego, a następnie kolportowana powszechnie teoria o prawie samostanowienia narodów umocniły specyficznie polskie poczucie narodowe w sensie szkodliwym dla interesów niemieckich”²⁴.

Von Bülow dowodził, że poczucie narodowe ludności polskiej przed wojną miało bardziej sentymentalny charakter. Na przełomie lat 1917/1918 poczucie to nabrało — według niego — znaczenia bardziej realnego, politycznego. Wyrażało się ono w dążeniu do oderwania od Prus. Z utopii przekształciło się w ruch polityczny i opanowało prawie wszystkie grupy społeczne. Agitację narodową uprawiała inteligencja i niższe duchowieństwo. Bülow informował, że w 172 szkołach przywrócono już częściowo nauczanie religii w języku polskim, ale ludność polska miała się domagać pełnej szkoły z polskim językiem wykładowym²⁵.

²¹ K. Kandziora, *Działalność POW w Poznaniu 1916—1918*. Warszawa 1939; Z. Wieliczka, *Wielkopolska a Prusy w dobie powstania 1918—1919*. Poznań 1932.

²² Zob. W. Bartel, *Lewica niemieckiej socjaldemokracji w walce przeciwko militarystom i wojnie*. Warszawa 1963; *Spartakusbriefe*. Berlin 1958.

²³ F. Kasprzak, *Wielkopolska od rozbioru Polski do zjednoczenia. Szkic historyczny*. Maszynopis, Biblioteka Kórnicka, ss. 53—54.

²⁴ *Deutsches Zentralarchiv, Abt. Merseburg, Rep. 89 H, II Posen nr 3 b Fasc. V vol. III (Nov. 1917—Okt. 1918)*, ss. 91—92.

²⁵ Tamże, ss. 92—93.

Kiedy w październiku 1918 r. potęga niemiecka się załamała i Polacy zaboru pruskiego uzyskali możliwość swobodniejszego wyrażania swych przekonań, natychmiast w parlamencie niemieckim posłowie polscy wystąpili z żądaniem połączenia ziem polskich zaboru pruskiego z resztą kraju²⁶. Stanowisko to znalazło powszechną aprobatę społeczeństwa. Dnia 12 X 1918 r. organizacje polskie w Rzeszy Niemieckiej opublikowały wspólne, jednobrzmiące oświadczenie wyrażające dążenia tej ludności do połączenia z pozostałymi zaborami. W oświadczeniu tym czytamy m. in.:

„Tylko zjednoczenie wszystkich części narodu, osiadłych na ziemiach polskich, w jedną całość wyposażoną w pełnię praw państwowych stanowić może rękomię trwałego przymierza narodów. [...] W tej chwili rozstrzygającej o naszej przyszłości, naród cały na całym obszarze ziem polskich i we wszystkich swych warstwach, wspólną opromienioną myślą, tworzy jeden wielki zwarty a solidarny obóz narodowy. My, Polacy w dzielnicy pruskiej, stwierdzamy tę zgodę i zwartość podpisem wszystkich naczelnych naszych organizacji politycznych, wszystkich bez wyjątku istniejących stronnictw polskich oraz całej prasy, jako wyrazicielki opinii publicznej”²⁷.

Prezes regencji w Bydgoszczy w półrocznym sprawozdaniu sytuacyjnym z 30 X 1918 r. informował cesarza, że wydarzenia ostatnie (załamanie się armii niemieckiej, wymiana not z Wilsonem w sprawie zawieszenia broni, dyskusja w parlamencie) wprowadziły ludność polską „w stan zachwyty”²⁸. Bülow stwierdzał, że ruch aktywistów stracił całkowicie wpływy, że Polacy przygotowują się już do przejęcia w swe ręce ziem zaboru pruskiego, że w czasie wojny umocnili znacznie swe pozycje gospodarcze przejmując niektóre aktywa z rąk niemieckich²⁹.

Prezes regencji poznańskiej w sprawozdaniu za okres od maja do października 1918 r. omawiał szczegółowo układ sił narodowych w regencji i argumenty przemawiające na rzecz utrzymania tego regionu przy Rzeszy³⁰.

„W ten sposób — czytamy w sprawozdaniu — pruscy Polacy zrywają z państwem, któremu zawdzięczają taki rozwój gospodarczy i kulturalny, jakiego gdzie indziej nie doświadczyli. Zamiast wdzięczności okazują tylko gniew i niechęć do Prus”³¹.

Jak z powyższych informacji wynika, wydarzenia rewolucyjne w Rosji odegrały poważną rolę w pobudzeniu polskiego ruchu narodowego w Prusach. Pierwszy bodziec dała burżuazyjno-demokratyczna rewolucja lutowa (mar-

²⁶ M. Seyda, *Polska na przełomie dziejów...*, t. II, ss. 468—501.

²⁷ *Źródła do dziejów powstań śląskich*. T. I: X 1918—I 1920, cz. I. Wybrał i opracował H. Zieliński. Wrocław—Warszawa—Kraków 1963, ss. 37—38.

²⁸ DZA, *Merseburg*, Rep. 89 H, II, Posen, nr 3 b, Bd. III, s. 73.

²⁹ Tamże, ss. 74—75. Wyrazem upadku wpływów aktywistów był m. in. fakt zawieszenia wydawanych przez nich pism. Część z nich przeszła w ręce utworzonego w 1917 r. Narodowego Stronnictwa Robotników (np. „Prawda”).

³⁰ Tamże, nr 3 a Bd. IV, ss. 104—106.

³¹ Tamże, s. 109.

cowa) poprzez fakt podjęcia kwestii narodowej. Pod wpływem Rewolucji Październikowej ruch ten uległ poważnemu rozszerzeniu i umocnieniu. W Wielkopolsce podejmowany był on głównie przez koła drobnomieszczańskie i burżuazję miejską. Nadawała mu ton nieliczna w zaborze pruskim inteligencja polska i niższy kler. Fakty te zadecydowały o tym, że wpływy rewolucji socjalistycznej w Wielkopolsce nie wyszły poza ramy kwestii narodowej. Społeczne aspekty rewolucji nie zostały podjęte, ponieważ godziły w jednolity antyniemiecki front społeczeństwa polskiego. Przywódcy polskiego ruchu narodowego kontaktowali się z przywódcami sił rewolucyjnych w Niemczech i chętnie współdziałali z nimi, gdy chodziło o osłabienie lub rozbitcie Niemiec³². Współdziałanie to kończyło się jednak w zasadzie z chwilą, gdy procesy rewolucyjne kierowały się przeciw klasom posiadającym. Cytowane wyżej sprawozdania prezesów regencji podkreślają dobitnie, iż przywódcy ruchu polskiego, rozniecając polską agitację narodową, nie kryli obaw przed przewrotem społecznym i jesienią 1918 r. dążyli do odizolowania Wielkopolski od wpływów ze wschodu³³.

W sprawozdaniu policyjnym o stanie ruchu polskiego wśród emigrantów polskich w Niemczech czytamy, że również i tamtejsza Polonia nie poczuwała się do okazania uczucia wdzięczności wobec Niemiec za akt cesarza z 5 XI 1916 r., lecz popierała żądanie utworzenia niepodległego państwa polskiego obejmującego wszystkie trzy zabory³⁴. Sprawozdawca podkreślał, że na przełomie lat 1918/1919 Polacy wyzyskiwali sytuację rewolucyjną w Niemczech, by umocnić pozycje swego ruchu narodowego; nie brali udziału w rewolucji, lecz domagali się przyłączenia ziem polskich zaboru pruskiego do Królestwa, zgłaszali masowo chęć powrotu do Wielkopolski, a po powrocie brali udział w Powstaniu Wielkopolskim³⁵.

Informacje te nie były dokładne. Wśród Polaków przebywających w tym czasie w Niemczech nie brak było grup, które wzięły aktywny udział w ruchu rewolucyjnym³⁶. Nie ulega jednak wątpliwości, że zdecydowana większość dążyła do tego, by wyzyskać rozkład carskiej Rosji i cesarskich Niemiec do odbudowy niepodległego państwa polskiego. W Wielkopolsce dążenie to znalazło wyraz w bezpośredniej walce zbrojnej. Ukoronowaniem tendencji i zmian, jakie rozwijały się w Wielkopolsce od 1917 r. było Powstanie Wielkopolskie, którego wybuch nastąpił wbrew stanowisku przywódców polskiej prawicy społecznej i sam w sobie stanowił przejaw rewolucyjnego zrywu mas ludowych. Powstanie to mogło dojść do skutku tylko w warunkach

³² W. Korfanty, *Dwie historyczne chwile*. „Polonia” nr 313 z 11 XI 1928, ss. XII—XIII.

³³ DZA, *Merseburg*, Rep. 89 H, II, Posen, nr 3 b, Bd III, s. 74.

³⁴ DZA, *Merseburg*, Rep. 77. Tit. 856 nr 066c, Bd 1. Bericht über den Stand der Polenbewegung im Jahre 1919/1920, den 31 August 1920.

³⁵ Tamże, s. 11—12.

³⁶ Szerzej na ten temat piszę w złożonej w Wydawnictwie Poznańskim pracy pt. *Rewolucja 1918/1919 roku w Niemczech*.

przemian w układzie sił politycznych w Europie, które nastąpiły pod wpływem rewolucyjnego rozkładu dawnych państw zaborczych. Było więc samo fragmentem zapoczątkowanego w Rosji ogólnego procesu rewolucyjnego.

Rewolucyjnego rodowodu Powstania nie zmienia w niczym fakt, iż w okresie późniejszym kierownictwo jego zostało przejęte przez koła prawicowe oraz że próbowano mu nadać wyłącznie charakter narodowy.